IOANE MARCU, O PERSONALITATE MULTILATERALĂ A VIEȚII CULTURALE SĂTMĂRENE DIN SECOLUL TRECUT

LIVIA BACĂRU

În noiembrie 1970, prin articolul său *Cărturari sătmăreni* publicat în *Geneze* (Satu Mare)[1], criticul literar Nae Antonescu readuce în memoria cititorilor pe Ioane Marcu, un *literat* român pe nedrept uitat, contemporan mai vîrstnic și colaborator al lui Vasile Lucaciu, luptător perseverent pentru cauza națională a românilor din nord-vest într-o vreme cînd monarhia austro-ungară își intensifica acțiunile de deznaționalizare.

Datele ce se cunosc asupra vieții și activității merituosului învățat sătmărean au fost prezentate succint de autorul articolului arătat care-l consideră „un vrednic urmaș al reprezentanților școlii latiniste pe meleagurile noastre".

Evocarea lui și în 1980, este prilejuită de împlinirea, la 3 iunie, a unui secol de la *Conferința inteligenței din comitatul Sătmarului în cauza dezvoltării limbii și ortografiei române* al cărei președinte ales a fost Ioane Marcu, secretar fiindu-i Vasile Lucaciu. O conferință preliminară, ținută la Homorod, îl însărcinase pe cel dintîi — „aflîndu-l chemat și capace specialmente spre scopul acesta, pentru cunoștințele lui profunde în chestiunea limbii și ortografiei române"[2] — să compună, în numele intelectualilor sătmăreni, o declarațiune prin care să se justifice părerile lor „manifestate asupra limbii și ortografiei române în genere, precum și asupra proiectului* în specie", urmînd să fie trimisă neîntîrziat Academiei Române, înainte ca aceasta să fi luat o decizie în controversele dintre etimologiști și fonetiști. În acest scop, după conferința preliminară, i-au și trimis lui Ion Ghica o telegramă, rugîndu-l să împiedice adoptarea proiectului. Lucrarea lui Ioane Marcu, elaborată în scurt răstimp după însărcinarea primită, a fost aprobată de conferința din 3 iunie 1880 și tipărită fără întîrziere în Satu Mare, după care s-a trimis Academiei în scopul arătat.

---

[1] GENEZE. Supliment social-politic și cultural-artistic editat de ziarul *Cronica sătmăreană*. Noiembrie 1970, p. 9.

[2] Procesul verbal luat în conferința inteligenței române din Comitatul Sătmarului în chestiunea ortografiei limbii române, ținută în 3 iunie 1880. În: *Observatorul* (Sibiu), III, nr. 72 din 6/18 septembrie 1880, p. 287.

* Proiectul de ortografie al lui Titu Maiorescu prezentat în sesiunea generală a Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro

Deşi în primii ani ai secolului nostru fonetismul a obţinut victoria, acţiunea intelectualilor români din Satu Mare a fost pusă la vremea ei sub semnul luptei pentru latinism — un mijloc de conservare naţională acolo şi atunci — luptă din care sperau să iasă învingători cînd puneau atîta grabă şi însufleţire în demersul lor primit, se pare, cu prea puţină înţelegere de cei de la centru. Iată ce scrie *Observatorul* lui George Bariţiu în numărul său din 11 septembrie 1880, sub titlul *Conversaţiuni literare:*

„Zelul lăudabil al literaţilor români din comitatul Sătmar scornise multă pulbere în Iunie a.c. ca şi cum acelora nu le-ar mai fi permis a se interesa de limba lor naţională. În loc ca cel puţin buna lor voinţă şi călduroasa interesare să fi fost primită în spiritul blîndeţelor şi încurajată, cu atît mai mult, cu cît ea se manifesta dintr-o parte de unde nu prea eram dedaţi să o aşteptăm de cîţiva ani încoace, dînşii fuseră luaţi peste picior, precum se zice pe la noi. Pentru ce? De cînd *studiul limbii româneşti* s-a făcut monopol numai pentru „filologii" din Sibiu, Bucureşti şi Iaşi? De cînd românilor din Ungaria li s-a casat dreptul de a se ocupa de limba lor *maternă*, a o studia, a şi-o preface în limbă *naţională* prin unificarea pronunciaţiunii lor proprii cu limba majorităţii naţionale? Nu le este lor de ajuns cu persecutarea ei din altă parte?

Să vedem însă ce crimă mare filologică vor fi comis confraţii din Sătmar atunci cînd s-au adresat dînşii către dn. Ioan Ghica, preşedintele Academiei, în chestiunea ortografiei. Informaţiunile ce urmează ne vor da răspunsul"[3]. (Aici ziarul inserează darea de seamă trimisă de Vasile Lucaciu asupra acţiunii „inteligenţei" române din Sătmar însoţită şi de procesul verbal încheiat cu ocazia conferinţei).

Evenimentele de mai sus se cuveneau reamintite pentru a nu lăsa să treacă în uitare acele momente de efervescenţă culturală trăite acum o sută de ani de intelectualii de la marginea ţării, datorită cutezanţei şi competenţei cu care, avînd în frunte pe cel mai „capace" dintre dînşii, s-au ridicat în apărarea latinismului lor.

La îndemnul aceluiaşi Nae Antonescu, primul exeget al lui Ioane Marcu, am început unele investigaţii pentru descoperirea eventualelor materiale inedite care să sporească datele cunoscute pînă acum asupra vieţii acestuia. În fondurile de corespondenţă ale Bibliotecii Academiei R. S. România am găsit o lungă scrisoare — necercetată încă — a lui Ioane Marcu adresată, (fig. 1), la 23 noiembrie 1879, lui Vasile Alecsandri[4], probabil la Mirceşti unde se afla poetul în luna aceea[5].

---

[3] *Observatorul* (Sibiu), III, nr. 70 din 30/11 septembre 1880, p. 280.

[4] *Biblioteca Academiei R. S. România.* Cabinetul de manuscrise. S $\frac{82}{\text{LIX}}$.

[5] Vezi scrisoarea către Ion Ghica scrisă în noiembrie 1879. În: Vasile Alecsandri. *Cele mai frumoase scrisori.* Text ales şi stabilit, traduceri, prefaţă, tabel cronologic, note şi indici de Marta Anineanu. Buc., „Minerva", 1972, p. 270, (B.P.T.).

https://biblioteca-digitala.ro

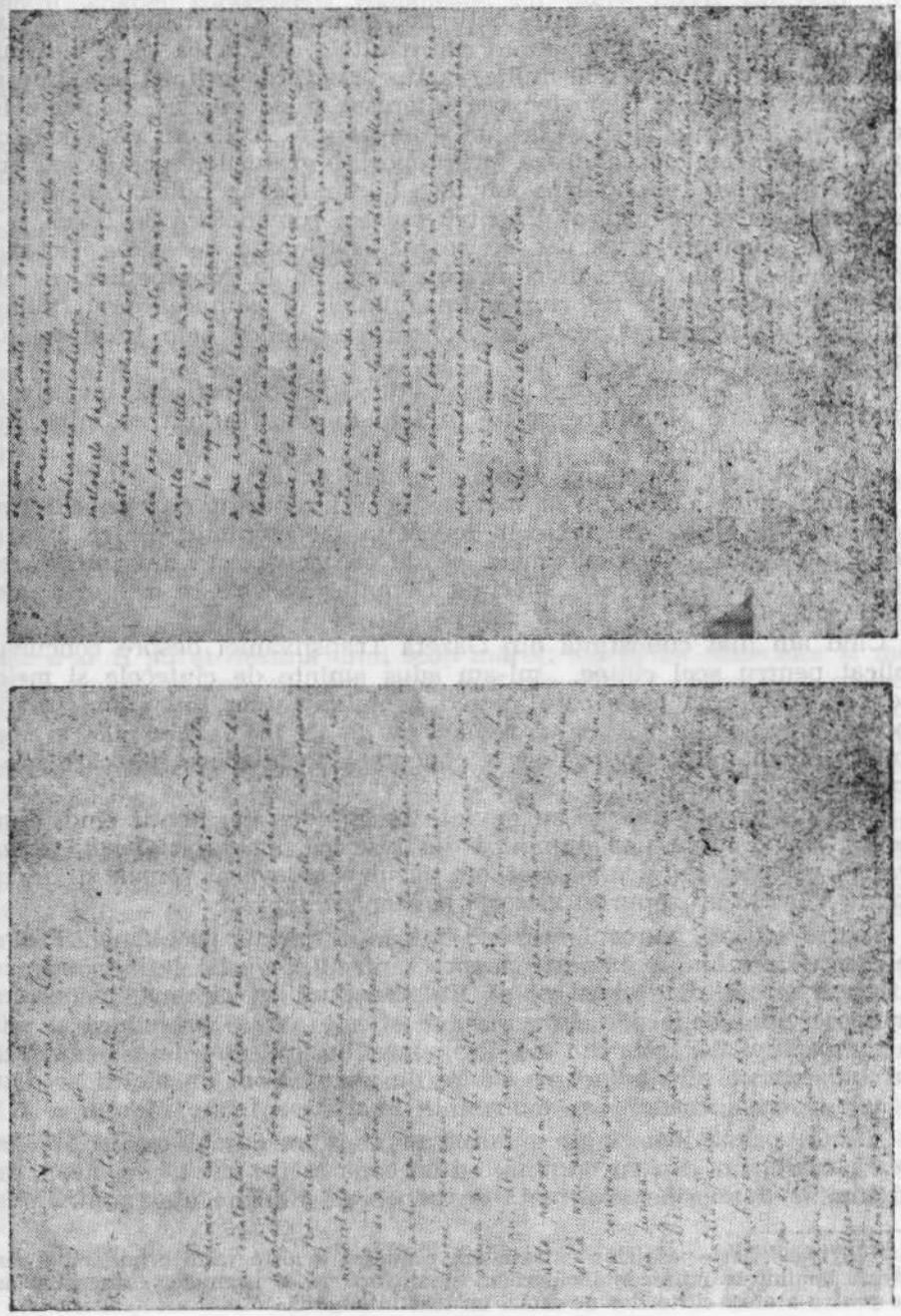

Fig. 1. Scrisoarea lui Ioane Marcu către Vasile Alecsandri.

https://biblioteca-digitala.ro

Textul ei oferă cîteva informații noi menite să contribuie la o mai bună cunoaștere a cărturarului. Printre altele, aflăm că el a petrecut o perioadă de timp (sau mai multe) la București, că pe lîngă „preocupări de filozofie, istorie și filologie" era interesat și de muzică, domeniu în care avea cunoștințe largi și destulă competență. Așa cum considera că „limba română se consolidează prin aportul graiurilor populare", era convins că melodiile populare adunate la un loc ar putea constitui o neasemuită sursă de inspirație pentru muzica românească de operă.

Aceste elemente reies din scrisoarea ocazionată de știrea victoriei repurtată de Vasile Alecsandri la concursul de la Montpellier, eveniment ce-i declanșează resorturile imaginației în căutarea unui mijloc destinat să faciliteze punerea în aplicare a ideilor sale în domeniul muzicii.

Salutul și felicitările de la începutul scrisorii reflectă bucuria și mîndria lui Ioane Marcu resimțite în fața noutății, aflată cu întîrziere, din *Gazeta Transilvaniei:*

„Prea Stimate Doamne și Poete al gintei latine!*

Lumea cultă a răsunat și mărirea ce ați repurtat cu cîntecul gintei latine. Vin și eu din un colț depărtat al românimii, dintre Tisa și Someș, a vă aduce fericirile mele, ce de fac acuși este din interesarea neîncetată cu care sînt către mărirea Domniei Voastre ce este și a noastră, a românilor.

Cînd am luat cunoștință din Gazeta Transilvaniei despre concursul publicat pentru acel cîntec, mi-am adus aminte de cîntecele și melodiile poporului român de care, cătînd genialitatea lor, nu aflăm la alte popoare, am cugetat că geniul român nu se va înșela nici aici și speram că român va fi învingător la concursul acela măreț de care nu a văzut lumea.

Deci nu vă pot descrie cu cuvinte bucurie ce am simțit cînd, după concurs, ieșind întru una duminică din biserică, am aflat Gazeta Transilvaniei pe masă-mi și din aceea am văzut că adevărat român și anume Domnia Voastră ați repurtat victoria la Montpellier..."

Foarte curînd, autorul scrisorii intră în miezul problemei. Făcînd unele considerațiuni entuziaste asupra cîntecului gintei latine, propune ca fiecare strofă din textul ei să fie transpusă în „icoane" prin care s-ar reprezenta ideile din cîntec. Nu se sfiește a face propuneri și asupra compoziției fiecăreia din ele iar sugestiile lui dovedesc o fantezie înaripată născută din adînca sa iubire de neam. Vom da aici doar două din cele patru „icoane" așa cum și le imaginase Ioane Marcu.

„...În prima icoană ginta latină ar fi reprezentată ca regină, îmbrăcată măreț, în cap cu cunună, cu coroană și pe frunte cu stea, vărsînd lumină după sine și urmată de popoarele diferite ale lumii. Dede-

* În transcriere pasajelor extrase am renunțat la ortografia originalului care urmează tendințele latinizante cipariene și am adaptat-o normelor ortografiei actuale pentru a oferi cititorilor de astăzi un text inteligibil.

https://biblioteca-digitala.ro

subtul icoanei subscrierea românește, cu litere mari: Cîntecul gintei latine; sub asta, tot aceea, cu litere mici: franceşte, italienește, spanioleşte. Sub aceste, la mijloc, numărul I. Sub acest număr strofa I-a din cîntec în limbile numite.

...În icoana a III-a, în partea dreaptă: munți, văi, rîuri, arbori, pomi, plante, mine, adică bunătățile pămîntului și popoarele diferite sub ele. În partea stîngă tirani voind a subjuga popoarele, ci se umilesc și iau frică de ginta latină care, ca virgină, stă în mijloc și cu mîna dreaptă arată spre bunătățile pămîntului, făcînd parte din ele popoarelor, iar cu mîna stîngă dă în tirani cu vargă de fier, sabie sau chiar fulger, precum s-ar afla mai de bine. Subscrierea, ca la nr. I, ci aici, nr. III și strofa a 3-a din cîntec".

Sfîrșind cu descrierile, Ioane Marcu apelează la Vasile Alecsandri pentru a mijloci executarea icoanelor deoarece „noi aici nu avem prindere, nici avem cunoștință în țări străine ca acele să le putem face; dar cine ar fi mai competent la asta decît Domnia Voastră?" Sugerează chiar o parte din tablouri să fie colorată iar alta „tăiată în oțel", aruncînd și vorba că „la lucrări de acestea spun că excelează în Franța Doré".

Apreciind la o sută de milioane *sufletele* numărate de ginta latină pe atunci și socotind la minimum (un milion) numărul prenumeranților virtuali la tablourile propuse de el, cu prețul fixat la numai un leu exemplarul, Ioane Marcu ajunge în calculele lui la o sumă apreciabilă care s-ar fi putut destina unui scop măreț: culegerea cîntecelor și melodiilor poporului român. „Am atins mai sus despre cîntecele și melodiile poporului român. Cîntecele, Domnia Voastră le cunoașteți mai bine care sînteți și poetul prim român și ați făcut și adunarea acelora; dară ce să zic despre melodiile poporului român? Am avut ocaziune chiar la *Domnia Voastră în București* (s.n.) a auzi melodiile italienești, francești și grecești, dară melodiile ce se aud în Transilvania la poporul român întrec pe toate aceste: ele-s pline de viață, pline de foc și totuși cu atîta dulceață, cu atîta sublimitate, încît cu melodile române din Transilvania nu se pot asemăna melodiile nici unui popor. Aplicate acele în biserică și la opere, ar fi fără soție și de admirare în lume".

Dragostea cu care se ocupă de creația muzicală populară îi inspiră o seamă de comparații între modurile de a cînta la ritualuri „după rusie" sau „după grecie", considerînd acest lucru ca o alterare a originalelor „serioase și mărețe". Observațiile lui ni-l dezvăluie ca bun cunoscător al muzicii bisericești semitice, grecești, italiene, germane și nu o dată subliniază că, la toate popoarele culte, cîntările sacre au la bază melodiile poporului. În acest sens el se referă chiar la o compoziție germană *Hier liegt vor deiner Majestät* despre care, auzind-o la Pesta, și-a dat seama că „melodia aceia o are tinerimea șvabilor din comitatul Satu Mare".

Ioane Marcu milita pe atunci pentru o singură biserică română, cu rit propriu, în scop a și publicat cartea *Biserica română*, tipărită la

https://biblioteca-digitala.ro

Satu Mare în 1883. „Dar pînă va fi să avem şi noi ritul nostru, onoarea naţională cere ca, cel puţin cîntarea s-a avem românească, ce numai pe baza melodiilor poporului se poate înfiinţa". Rangul lui clerical, cel de protopop al districtului Satu Mare, nu îngrădeşte însă orizontul lui Ioane Marcu doar la interesele înguste ale vieţii ecleziastice. Activitatea sa culturală şi politică, lucrările publicate de el descoperă mai mult aspectul laic al culturii sale. Chiar în demersul său către Vasile Alecsandri consacră un paragraf propunerilor referitoare la muzica de operă pe care o visează pur românească: „Alt teren unde culmină graiul omenesc e teatrul-operele. Cu acele fraţii italieni şi-au cîştigat nume în toată lumea. Chiar şi Domnia Voastră aveţi operă italiană în Bucureşti *la care cu plăcere umblam şi eu* (s.n.) deşi mă durea ştiind că noi avem melodii cu mult mai frumoase şi nu e cine să le aprecieze. Tot românul se măreşte cu cîntecele şi melodiile noastre populare, ele şi sînt un tezaur naţional neprețuit, ci lăsate numai în uzul poporului sînt ca florile cîmpului... azi sînt şi mîine se aruncă în foc. Cine poate fi sigur că nu se strămută gustul poporului, şi aşa, toată frumuseţea melodiilor de azi poate fi perită...

Melodiile poporului numai aşa ni le putem asigura dacă acele vor fi adunate, care, aplicîndu-le la opere, cred, am produce mai mare entuziasm decît cele italieneşti şi am fi de un *teclu (titre)** nou, spre mărirea numelui de român în lume".

Rugîndu-l pe Vasile Alecsandri, ca pe unul care cunoaşte valoarea acestor idei, să facă diligenţe pentru realizarea lor, deoarece „aici se cer spese şi la noi nu sînt oameni aşa avuţi, iar peste Carpaţi, dintre-atîţia oameni avuţi şi luminaţi nu ştiam care s-ar interesa de aceste idei", Ioane Marcu este departe de gîndul să-i ceară poetului a finanţa acţiunea cu „icoanele". Dimpotrivă, el vine cu propuneri concrete care — abia acum, spre sfîrşitul scrisorii — aduc o dezlegare tuturor gîndurilor aşternute pe hîrtie de cărturarul sătmărean, a căror înaripare oarecum fantastică ar fi făcut din el un utopist dacă nu vizau o finalitate atît de nobilă: „Adunîndu-se din icoanele cîntecului gintei latine una sumă însemnată de bani, chiar din uzura** acelora s-ar putea emite cîte doi inşi, dintre care unul să conscrie cîntările poporului, altul melodiile. Din combinarea melodiilor adunate s-ar putea apoi face melodiile bisericeşti şi dacă ar fi acestea făcute, s-ar putea face dispoziţiune pe tot anul pentru opere. Aşa, prea uşor am putea ajunge scopurile cele mai înalte şi cele mai măreţe".

El fusese atît de înflăcărat de premierea *Cîntecului gintei latine* încît voia să răspîndească printre românii din regiune, poate chiar prin şcoli — fiindcă era şi „inspector peste şcoalele din district" — partitura corală a acestuia. Cea pentru pian şi-o comandase prin librărie, probabil pentru a o interpreta el însuşi. „Mult mă interesează a ştire că me-

* în original.
** aici: dobînda

https://biblioteca-digitala.ro

lodia cîntului latin pe una voce Domnia Voastră ați făcut? Binevoiți a mă înștiința și despre asta, precum că unde se poate aceea căpăta așa și pe cor. Pe piano, făcută de d. Marchetti, se află în librărie și după aceea am și scris".

E bine să nu se uite că Ioane Marcu vine cu ideea aplicării melosului popular la compoziția cultă în același an în care Vasile Alecsandri îi scria Luciei Duca, probabil ca răspuns la cererea acesteia de a-i trimite romanțe pe versurile lui, următoarele: „Dl. Cohen*** face muzică întocmai ca orice francez care nu ezită în fața a orice. A-i vorbi despre ritmul românesc, înseamnă a vorbi limba greacă..."[6] Este sigur că poetul și-ar fi dorit versurile cîntate în acest „ritm românesc" căci ce altceva s-ar putea înțelege din strigătul său cuprins în articolul *Melodiile românești* publicat în *România literară* de la Iași în anul 1855: „Mărturisesc eu însumi că pentru mine unele din melodiile românești, din doine, unele hore, unele cîntice de lume cuprind o lume întreagă de armonie dulce și duioasă care-mi pătrunde inima de lacrimi"[7].

Scrisoarea lui Ioane Marcu așternută pe nouă pagini format coală este păstrată la un loc cu alte materiale ocazionate de evenimentul de la Montpellier, constituind un volum legat în marochin albastru cu chenar auriu, îmbrăcat astfel la comanda lui Vasile Alecsandri în a cărui stăpînire s-a aflat în timpul vieții acestuia. Am extras din ea numai pasajele ce reflectă preocupările lui Ioane Marcu legate de culegerea cîntecelor românești din Transilvania în scopul viu, activ, de a le perpetua în lucrări muzicale culte, de a le propaga în lume prin intermediul muzicii de operă curat românească. Am omis o bună parte din scrisoare în care își arată din nou opiniile sale filologice („mult m-am ocupat și cu partea eufonică a limbilor și am aflat că, din limbile cunoscute, limba română are legile cele mai frumoase eufonice") sau face considerații asupra muzicii diferitelor popoare.

Din fragmentele prezentate însă reiese clar că Ioane Marcu a fost „în țară", la București, unde a petrecut timp suficient pentru a putea cunoaște „melodiile italienești, franceești și grecești", pentru a avea cînd să frecventeze opera italiană. Cu ce prilej a fost el în capitala țării? Cînd a fost acolo? Iată întrebări peste care mai plutește încă umbră. Referindu-se la sejurul său bucureștean, în scrisoarea sa subliniază de fiecare dată *la Domnia Voastră în București* ceea ce poate însemna „acolo, la voi" și atunci, în tot cazul, evenimentul s-a petrecut după unirea principatelor, sau „acolo, la domnia-ta" deci într-un interval în care Alecsandri s-a aflat timp mai îndelungat în capitală. Ori, aceasta s-a întîmplat în 1859—1860 cînd fusese numit ministru al afacerilor străine în Muntenia. În acel timp Ioane Marcu avea 28—29 de ani și va

*** Maurice-Cohen Lînaru (1852—1929) compozitor și profesor de muzică. A compus numeroase bucăți muzicale pe versuri de Vasile Alecsandri.

[6] *Idem*, p. 267.

[7] Cf. V. Alecsandri. *Poezii populare ale românilor*, Ed. îngrijită de D. Murărașu. Vol. 2. Buc., „Minerva", 1973, p. 235, (B.P.T.).

J. 11873

https://biblioteca-digitala.ro

fi făcut, probabil o călătorie „de studii" pentru a cunoaşte pe „confraţii de dincolo", pentru a lua contact cu centrul firesc al întregului popor român. Fără îndoială, alte scrisori şi documente ce aşteaptă să fie scoase la lumină vor putea limpezi şi această perioadă ca şi pe celelalte necunoscute încă din viaţa şi activitatea cărturarului filolog, istoric, filozof, muzician şi nu în ultimul rînd om politic investit cu încrederea românilor sătmăreni, constituiţi în vremea aceea în partidă naţională română, printre conducătorii căreia îl aleseseră şi pe el[8].

Personalitatea multilaterală a lui Ioane Marcu se cuvine să fie readusă în conştiinţa publică pentru meritul de a fi stat un timp în fruntea mişcării de afirmare naţională a intelectualilor români din Sătmar, depărtaţi — în spaţiu — de inima ţării, dar aproape de ea prin acţiunile lor curajoase şi dîrze, prin atitudinea lor plină de mîndrie şi nobleţe.

[8] *Observatorul* (Sibiu), IV, nr. 30 din 11/23 aprilie 1881, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro